

УДК 657.421.3:658.15

DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.77-40>**Савченко А.М.**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та економічного аналізу
*Державний податковий університет***Кібиш О.О.**аспірант
*Державний податковий університет***Savchenko Alla**Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate Professor of the Department of Auditing and Economic Analysis
*State Tax University***Oleksandra Kibysh**Postgraduate Student
*State Tax University***ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ ЗАСОБИ УПРАВЛІННЯ
ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА****ACCOUNTING AND ANALYTICAL TOOLS FOR MANAGEMENT
OF RECEIVABLES IN THE SYSTEM FOR ENSURING EFFICIENT ACTIVITIES
OF THE ENTERPRISE**

У статті детально розглянуто аспекти обліково-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю, які є ключовими для забезпечення ефективної діяльності підприємства. Показано, що питання управління дебіторською заборгованістю знаходяться під постійним контролем керівництва та відповідних структур, оскільки несвоєчасна оплата дебіторської заборгованості вказує на неефективне використання як власних, так і залучених фінансових ресурсів. Після детального аналізу поглядів українських і зарубіжних науковців було зроблено висновок, що вітчизняні дослідники розглядають концепцію дебіторської заборгованості з різних перспектив. Узагальнення наукових підходів дозволило виділити спільні риси у визначеннях, які стосуються сум боргів, рахунків до отримання та кредитних зобов'язань. Встановлено, що класифікація дебіторської заборгованості є важливим інструментом для ідентифікації причин її виникнення та існування, а також для оцінки складу та якості заборгованості з метою прийняття ефективних управлінських рішень. Проаналізовано поточний стан дебіторської заборгованості в економіці країни, яка є складовою частиною оборотного капіталу підприємств. Визначено основні фактори, які впливають на динаміку дебіторської заборгованості, та запропоновано шляхи вдосконалення механізмів управління нею для підвищення загальної ефективності управління підприємством.

Ключові слова: дебітор, дебіторська заборгованість, управління дебіторською заборгованістю, фінансовий стан, облікова політика.

The article explores the accounting and analytical support for managing receivables, emphasizing their importance in ensuring effective enterprise operations. Receivables, as a key component of working capital, reflect the company's capacity to manage financial obligations and maintain liquidity. The management of receivables is under constant attention from financial and managerial departments, as delays in their payment indicate inefficient use of both internal and external financial resources, undermining the enterprise's stability. The study reviews Ukrainian and foreign perspectives on receivables management, noting that domestic researchers view this concept through various lenses, including economic essence and practical application. A synthesis of these approaches reveals common features in definitions of debts, accounts receivable, and credit obligations, providing a clearer understanding of the concept's theoretical and practical dimensions. Particular attention is given to the classification of receivables as a critical tool for identifying the causes of their occurrence, evaluating their composition and quality, and facilitating sound management decisions. This classification enables enterprises to pinpoint problem areas and prioritize the resolution of overdue debts. The study also analyzes the current state of receivables in the national economy, focusing on their role as a vital element of working capital and their impact on enterprise efficiency. Key factors influencing receivables dynamics are identified, including macroeconomic trends, industry-specific risks, and inter-

nal management practices. Based on these insights, the article proposes measures to improve receivables management mechanisms. These include optimizing cash flow processes, reducing overdue debts, and enhancing internal controls to mitigate risks. By implementing these recommendations, enterprises can strengthen financial stability and operational efficiency. In conclusion, the article emphasizes the need for a systematic approach to receivables management, combining classification, monitoring, and control to support informed decision-making. The findings contribute to the development of effective tools for improving receivables management, ensuring financial resilience and long-term competitiveness.

Keywords: receivables, accounts receivable, accounts receivable management, financial standing, accounting policy.

Постановка проблеми. У сучасному динамічному бізнес-середовищі ефективне управління фінансовими ресурсами є одним з ключових факторів успіху підприємства. Одним з найбільш актуальних питань, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності, є управління дебіторською заборгованістю.

Дебіторська заборгованість, як відомо, являє собою суму коштів, яку підприємство має отримати від своїх дебіторів за поставлені товари, виконані роботи чи надані послуги. З одного боку, вона є свідченням реалізації продукції та, відповідно, отримання доходу. З іншого боку, її надмірний обсяг та тривалі затримки з погашення можуть негативно вплинути на ліквідність підприємства, обмежити його фінансові можливості та навіть призвести до банкрутства.

Проблема управління дебіторською заборгованістю є особливо гострою в умовах економічної нестабільності, коли спостерігається зростання рівня неплатежів та погіршення платіжної дисципліни. Враховуючи досвід українських підприємств, дебіторська заборгованість часто становить значну частку їхніх оборотних активів, що свідчить про необхідність постійного моніторингу та управління цим показником.

Управління дебіторською заборгованістю є важливим оскільки:

- затримки з погашення дебіторської заборгованості можуть призвести до дефіциту оборотних коштів, ускладнити розрахунки з кредиторами та постачальниками, а також обмежити можливості для інвестування в розвиток бізнесу;

- частина дебіторської заборгованості може перетворитися на безнадійну, що призведе до прямих фінансових втрат для підприємства;

- неправильне відображення дебіторської заборгованості в обліку може спотворити фінансову звітність підприємства та ускладнити прийняття обґрунтованих управлінських рішень;

- затяжні судові процеси з метою стягнення боргів можуть негативно вплинути на репутацію підприємства та ускладнити його взаємовідносини з контрагентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення та класифікації дебіторської заборгованості є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них варто відзначити таких дослідників, як Акімова Н.С., Топоркова О.В., Євлаш Т.О., Говоруха О.О., які у своїй монографії аналізують облік та управління дебіторською заборгованістю на підприємствах оптової торгівлі [1]. Дубровська Є.В. досліджує сутність поняття «дебіторська заборгованість» у контексті її ролі в управлінні фінансовими ресурсами підприємств [2]. Кузьмін О.Є. у співавторстві із Волович О.Б. аналізує чинники впливу на

заборгованість підприємств та пропонує їхню класифікацію [3]. Лисенко В.С. звертає увагу на основні проблеми обліку та аудиту дебіторської заборгованості [4]. Моїсеєнко Г.І. розкриває сутність дебіторської заборгованості та розглядає її класифікацію [5]. Глушко А.Д., Пиріг Я.М. пропонують методіку аналізу дебіторської заборгованості підприємств [6].

Водночас, сучасні економічні реалії, зокрема вплив пандемії, воєнних дій на території України, висувають нові виклики для підприємств і потребують більш детального вивчення динаміки дебіторської заборгованості в цих умовах. Тому дослідження особливостей управління дебіторською заборгованістю в контексті української економіки є актуальним і необхідним.

Формулювання завдання дослідження полягає у виявленні та аналізі особливостей управління дебіторською заборгованістю в сучасних умовах української економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження зумовлена зростанням проблем неплатежів та збільшенням обсягів дебіторської заборгованості на українських підприємствах. Відсутність своєчасних розрахунків з боку дебіторів негативно впливає на фінансовий стан підприємств, обмежуючи їхню платоспроможність та гальмуючи розвиток.

Проблема дослідження полягає у відсутності ефективних механізмів управління дебіторською заборгованістю на багатьох українських підприємствах. Це призводить до накопичення значних сум простроченої заборгованості, що створює значні ризики для бізнесу.

Аналіз наукових джерел свідчить про різноманітність підходів до визначення та класифікації дебіторської заборгованості. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, проблема ефективного управління дебіторською заборгованістю залишається актуальною.

Причини виникнення проблеми:

- недостатня увага до управління дебіторською заборгованістю: багато підприємств не приділяють належної уваги процесам управління дебіторською заборгованістю, що призводить до її зростання;

- відсутність чіткої кредитної політики: недостатньо чітко визначені критерії відбору дебіторів та умови надання кредитів сприяють виникненню проблемної заборгованості;

- низький рівень платіжної дисципліни: нестабільна економічна ситуація в країні та низький рівень платіжної дисципліни дебіторів ускладнюють процес стягнення боргів [1, с. 285].

Кожен з авторів пропонує своє бачення дебіторської заборгованості, акцентуючи на різних аспектах. Дубровська Є.В. розглядає дебіторську заборгова-

ність як суму коштів, що підлягають відшкодуванню за надані послуги, а Федорченко О.Є. визначає її як суму боргів юридичних і фізичних осіб. Лисенко В.С. та Шевчук В.Є. підкреслюють, що дебіторська заборгованість є не лише боргом, але й правом кредитора на отримання коштів [2, с. 203].

Різноманітність підходів до визначення дебіторської заборгованості пояснюється складністю цього поняття та його багатогранністю. З одного боку, дебіторська заборгованість є активом підприємства, оскільки представляє собою майбутні грошові надходження. З іншого боку, вона є також показником ефективності управління оборотним капіталом та може свідчити про проблеми з ліквідністю.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку розрізняють два основних види дебіторської заборгованості: Accounts Receivable (дебіторська заборгованість за товарами і послугами) та Receivables (інша дебіторська заборгованість). Незважаючи на загальні принципи визнання, існують певні відмінності в їх інтерпретації.

Проведений аналіз наукових праць свідчить про те, що поняття дебіторської заборгованості є багатограним і неоднозначним. Різноманітність підходів до його визначення відображає складність цього явища та необхідність подальших досліджень в цій галузі. Для більш повного розуміння сутності дебіторської заборгованості необхідно враховувати як теоретичні положення, так і практичні аспекти її управління [3].

Незважаючи на різноманітність підходів, можна виділити кілька основних аспектів, які об'єднують усі визначення дебіторської заборгованості (рис. 1):

– право на отримання коштів (дебіторська заборгованість – це право підприємства на отримання коштів від своїх дебіторів);

– виникнення в результаті минулих подій (дебіторська заборгованість виникає в результаті вже здійснених господарських операцій);

– погашення в майбутньому (дебіторська заборгованість підлягає погашенню в майбутньому).

Аналіз зарубіжних досліджень свідчить про відсутність єдиного, загальноприйнятого визначення дебіторської заборгованості. Залежно від підходу, дебіторська заборгованість може розглядатися як «рахунки до отримання», сума боргів або форма кредиту. Класифікація дебіторської заборгованості є важливим інструментом для розуміння її структури та динаміки, а також для прийняття ефективних управлінських рішень. За допомогою класифікації можна ідентифікувати різні типи дебіторської заборгованості, оцінити їхню якість та розробити заходи щодо зниження ризиків непогашення боргів [4, с. 235].

Ефективне управління будь-яким підприємством неможливе без повної та достовірної інформації про його фінансовий стан. Особливо важливу роль відіграє аналіз дебіторської заборгованості, особливо в умовах економічної нестабільності, як-от під час військового стану. Проблеми з погашенням боргів можуть негативно вплинути на фінансову стійкість підприємства, тому впровадження систем автоматизації для управління дебіторською заборгованістю є надзвичайно актуальним.

Управління дебіторською заборгованістю є одним з ключових завдань для будь-якого підприємства. Несвоєчасне погашення боргів може призвести до значних фінансових втрат і негативно вплинути на ліквідність компанії. Особливо гостро ця проблема стоїть в умовах економічної нестабільності. Для українських підприємств характерна значна частка дебіторської заборгованості в активах, що свідчить про необхідність вдоско-

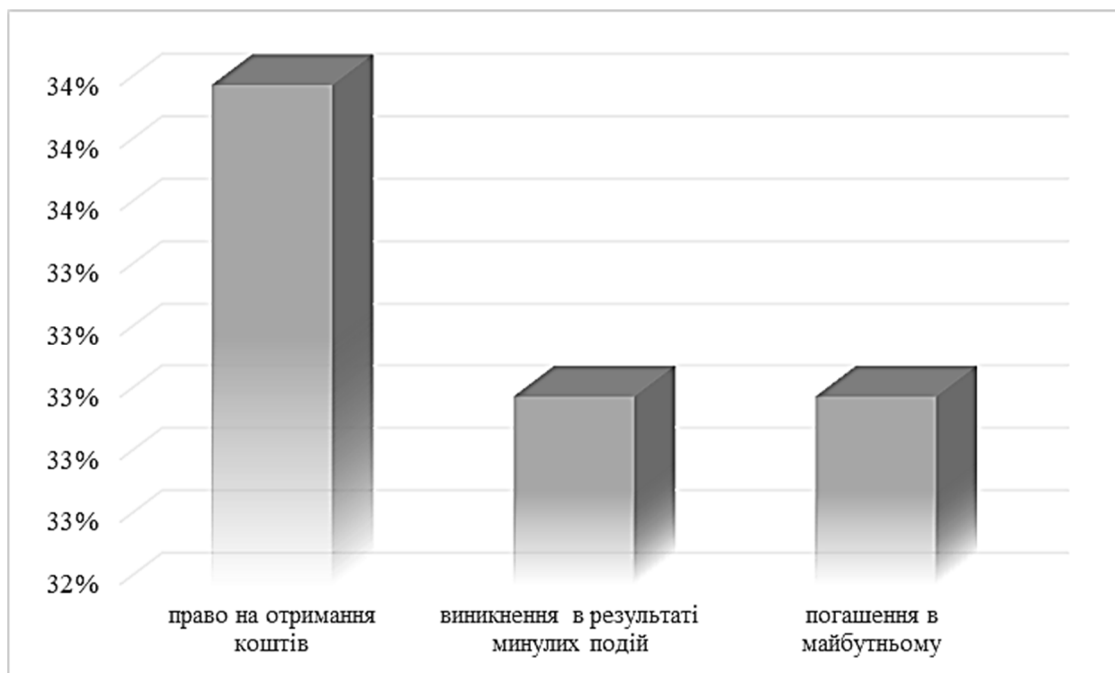

Рис. 1. Критерії визнання поняття «дебіторська заборгованість» за спільними ознаками закордонних науковців

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

налення систем управління цим видом заборгованості. Автоматизація обліку та аналізу дебіторської заборгованості дозволяє підвищити ефективність управління та знизити ризики [5, с. 96].

Таким чином, наприклад, можна класифікувати дебіторську заборгованість за терміном її погашення, виділяючи поточну та довгострокову складові (рис. 2).

На відміну від зарубіжних підходів, вітчизняні дослідники часто класифікують дебіторську заборгованість за сферою діяльності дебітора. Такий підхід базується на припущенні, що різні види дебіторської заборгованості мають різну економічну природу і вимагають специфічних підходів до управління.

Класифікацію дебіторської заборгованості враховуючи зарубіжний досвід представлено в таблиці 1.

Взаємодія українських підприємств з контрагентами неминує призводити до виникнення дебіторської

заборгованості, яка займає значне місце в структурі їхніх активів. Оскільки дебіторська заборгованість має суттєвий вплив на фінансовий стан підприємства, її ефективне управління є одним з пріоритетних завдань для будь-якого бізнесу [6].

Період 2019–2023 років для української економіки був досить складним та неоднозначним. Глобальна пандемія COVID-19, геополітична напруженість та повномасштабна війна суттєво вплинули на стан економіки та, зокрема, на рівень дебіторської заборгованості (табл. 2).

Проаналізувавши динаміку дебіторської заборгованості в економіці країни за період 2019–2023 років можемо зробити висновок про те, що проблема дебіторської заборгованості в Україні залишається актуальною і потребує системного вирішення. Для її вирішення необхідно вживати комплекс заходів, спрямованих на

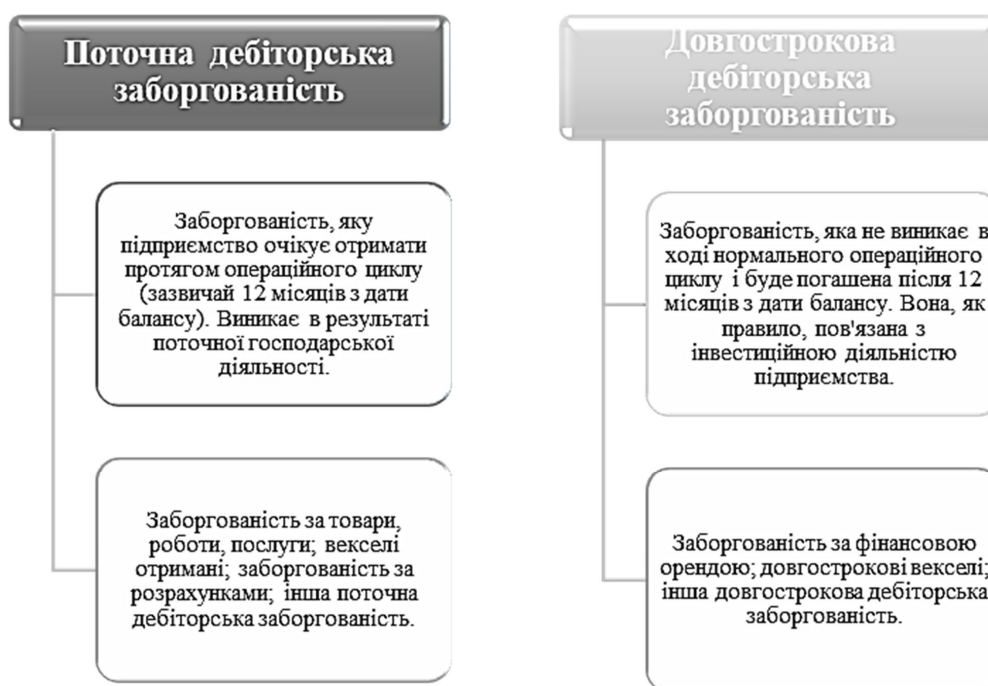

Рис. 2. Класифікація дебіторської заборгованості

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

Таблиця 1

Класифікація дебіторської заборгованості (зарубіжний досвід)

№ з/п	Критерій класифікації	Опис	Приклади категорій
1	Термін погашення	Період часу, протягом якого очікується погашення заборгованості	Поточна (короткострокова) дебіторська заборгованість (термін погашення до 12 місяців), довгострокова дебіторська заборгованість (термін погашення понад 12 місяців)
2	Ступінь ліквідності	Ймовірність погашення заборгованості	Поточна, сумнівна, безнадійна
3	Забезпеченість	Наявність забезпечення за боргом	Забезпечення (наприклад, нерухомістю, обладнанням), небезпека
4	Сфера діяльності дебітора	Галузь економіки, в якій працює дебітор	Торгівля, промисловість, послуги
5	Юридична форма дебітора	Організаційно-правова форма дебітора	Юридичні особи, фізичні особи-підприємці

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

Таблиця 2

Динаміка дебіторської заборгованості в економіці країни за період 2019–2023 років

№ з/п	Фактор	Вплив на дебіторську заборгованість	Наслідки економіки
Зовнішні фактори			
1	Пандемія COVID-19	Збільшення, зменшення платоспроможності	Зниження ліквідності підприємств, погіршення фінансової стійкості
2	Повномасштабна війна	Збільшення, затримки платежів	Зменшення інвестицій, сповільнення економічного зростання
Внутрішні фактори			
3	Економічна криза	Збільшення, спад виробництва	Зниження ліквідності підприємств, погіршення фінансової стійкості
4	Інфляція	Збільшення, зменшення реальної вартості боргів	Зниження платоспроможності, ускладнення погашення боргів
5	Девальвація гривні	Збільшення, зростання вартості імпорту	Зниження платоспроможностей підприємств
6	Нестабільність законодавства	Ускладнення ведення бізнесу	Затримки платежів, зростання простроченої заборгованості
7	Проблеми банківської системи	Обмеження кредитування	Зменшення ліквідності підприємств
8	Структурні зміни	Зростання частки безнадійної заборгованості, особливо в постраждалих секторах	Збільшення ризиків банкрутства
9	Секторальні відмінності	Різний рівень зростання заборгованості в різних секторах (виробництво, торгівля, послуги)	Незбалансований розвиток економіки

Джерело: розроблено авторами

відновлення економічного зростання, підвищення платоспроможності підприємств та створення сприятливого бізнес-клімату.

Для покращення управління дебіторською заборгованістю необхідно вжити таких заходів:

1) Створити резерв сумнівних боргів: це дозволить забезпечити покриття потенційних втрат від непогашення заборгованості та більш точно відобразити фінансовий стан підприємства.

2) Проводити регулярну оцінку дебіторської заборгованості: необхідно класифікувати заборгованість за термінами погашення та оцінювати перспективи її погашення для своєчасного реагування на можливі проблеми.

3) Контролювати співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості: збалансованість цих показників забезпечує фінансову стабільність підприємства.

4) Впровадити лімітування дебіторської заборгованості: це дозволить запобігти надмірному зростанню заборгованості та зменшити ризики.

5) Проводити регулярну інвентаризацію: інвентаризація є важливим інструментом для контролю за станом розрахунків з дебіторами та своєчасного виявлення проблем.

Висновки. Дебіторська заборгованість залишається однією з найгостріших проблем сучасного бізнесу, осо-

бливо в умовах економічної нестабільності та зовнішніх шоків, таких як пандемія, повномасштабне вторгнення. Її наслідки є багатограними та можуть призвести до значних фінансових втрат для підприємств.

Основні причини виникнення дебіторської заборгованості:

- недостатня фінансова дисципліна дебіторів;
- слабка контрактна дисципліна;
- неефективна система управління дебіторською заборгованістю;
- зовнішні економічні фактори (кризи, пандемії тощо).

Наслідки дебіторської заборгованості:

- зниження ліквідності підприємства;
- збільшення витрат;
- погіршення фінансової стійкості;
- зниження конкурентоспроможності.

Проблема дебіторської заборгованості потребує постійної уваги та системного вирішення. Впровадження ефективних методів управління дебіторською заборгованістю є одним з ключових факторів успішного функціонування підприємства в сучасних умовах, а Комплексний підхід до управління дебіторською заборгованістю є запорукою фінансової стабільності та успішного розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Акімова Н.С., Топоркова О.В., Євлаш Т.О., Говоруха О.О. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі: *монографія*. Харків : ХДУХТ, 2016.
2. Дубровська Є.В. Дослідження сутності поняття «Дебіторська заборгованість». *Вісник Сумського державного університету*. 2012. № 2. С. 202–205.
3. Кузьмін О.Є., Волович О.Б. Фактори впливу на заборгованість підприємства та їхня класифікація. *Бізнес Інформ*. 2013. № 1. С. 200–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_1_45 (дата звернення: 15.11.2024).
4. Лисенко В.С. Основні проблеми обліку та аудиту дебіторської заборгованості. *Управління розвитком*. 2011. № 2. С. 235–239.

5. Моїсенко Г.І. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. 2010. Вип. 29. Ч. 2. С. 96–99.

6. Глушко А.Д., Пиріг Я.М. Методичні засади аналізу дебіторської і кредиторської заборгованостей підприємства. Тези 74-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, 25 квітня – 21 травня 2022 р.). Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. Том 2. С. 386–387. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/10628> (дата звернення: 15.11.2024).

References:

1. Akimova N. S., Toporkova O. V., Yevlash T. O., Hovorukha O. O. (2016) *Oblik ta analiz debitorskoi zaborhovanosti v systemi upravlinnia pidpriemstv optovoi torhivli: monohrafiia* [Accounting and analysis of receivables in the management system of wholesale enterprises: monograph]. Kharkiv: KhDUKht, p. 285.

2. Dubrovskaya Ye. V. (2012) *Doslidzhennia sutnosti poniattia «Debitorska zaborhovanist»* [Study of the essence of the concept «Receivables»]. *Visnyk Sumskogo derzhavnogo universytetu - Bulletin of Sumy State University*, no. 2, pp. 202–205.

3. Kuzmin O. Ye., Volovych O. B. (2013) *Faktory vplyvu na zaborhovanist pidpriemstva ta yikhnia klasyfikatsiia* [Factors influencing enterprise indebtedness and their classification]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 1, pp. 200–204. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_1_45 (accessed November 15, 2024).

4. Lysenko V. S. (2011) *Osnovni problemy obliku ta audytu debitorskoi zaborhovanosti* [Key issues of accounting and auditing receivables]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, no. 2, pp. 235–239.

5. Moiseenko H. I. (2010) *Debitorska zaborhovanist: sutnist ta klasyfikatsiia* [Receivables: essence and classification]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Economics*, vol. 29, p. 2, pp. 96–99.

6. Hlushko A. D., Pyrih Ya. M. (April 25 – May 21, 2022) *Methodological principles for the analysis of receivables and payables of the enterprise*. Abstracts of the 74th Scientific Conference of Professors, Lecturers, Researchers, Postgraduates, and Students of the National University «Yurii Kondratiuk Poltava Polytechnic». Poltava: Yurii Kondratiuk National University, vol. 2, pp. 386–387. Available at: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/10628> (accessed November 15, 2024).